

## A gulág a magyar közvéleményben

VÁRDY Béla

Duquesne University, Pittsburgh, Pennsylvania (USA)

### The Gulag in Hungarian public opinion

A 20. század kétségtelenül az emberiség legvéresebb évszázada volt, az emberek tízmilliói szenvedtek és haltak meg különböző megváltó eszmék – a rasszizmusba torkolló szélsőséges nacionalizmus, a bolsevizmus és kommunizmus, a fasizmus és nácizmus, valamint a század végén előtörő fundamentalista iszlám – érdekében hirdetett ideológiák áldozataként. A huszadik század nagy emberirtásai között kétségtelenül a legismertebb a Hitler által véghezvitt zsidó holokauszt, mely mintegy hat millió zsidónak nyilvánított egyént – köztük több százezer magyart – irtott ki a náci haláltáborokban. Ez a megtervezett és nagy precizitással végrehajtott népirtás annyira közismert, hogy ma már, szinte mindenütt a nagyvilágban, része az átlagember köztudatának. „Sajnos ez nem vonatkozik a gulággal ismert másik nagy emberirtásra, melynek léte csak mostanában kezd részévé válni a köztudatnak” – írja néhány évvel ezelőtt megjelent tanulmányában a jeles gulág-kutató, Stark Tamás, miután részt vett a ‘Gulág – Mítosz és valóság’ című, 1999-ben Budapesten rendezett nemzetközi konferencián, ahol akadtak olyan hozzászólók, akik még a gulág létezését is megkérdőjelezték, ami gyakorlatilag ugyanaz, mint a holokauszt tagadása. Ez utóbbit tizenhat országban – így Magyarországon is – törvény rendeli büntetni. Magyarországon azonban 2010 júliusa óta a kommunista bűnök tagadását is a büntetendő cselekmények közé sorolják.

Hogy a gulág mennyire ismeretlen a közvélemény előtt, bizonyítja egyik saját tapasztalatom a pittsburghi Duquesne Egyetemen. Itt minden szemeszter kezdetén felteszem a kérdést a “Shaping of the Modern World” [= Modern világ kifejlődése] című kurzuson a diákoknak, hogy hányan hallottak a holocaustról, és hányan tudnák jellemezni. Ilyenkor a negyven diák közül mind a negyven jelentkezik. Ezt követően, ugyanezt a kérdést felteszem a gulággal kapcsolatban, de a negyven közül legfeljebb két-három kéz nyúlik a magasba, igaz, ők sem tudják igazán megmagyarázni, hogy mi is az a gulág. Ezt bizonyítja Susan Glasser washingtoni publicista esete is. Amikor 2004-ben Moszkvába utazott, hogy megtudja, hogy a mai orosz gimnazisták miként vélekednek a gulágról, illetve a gulág-rendszert létrehozó kegyetlen diktátorról, Sztálinról, csodálkozva kellett tapasztalnia, hogy az orosz diákok szinte semmit sem tudnak kényszermunka-táborokról, s megteremtőjüket, Sztálint idealizálják, mivel szuperhatalommá tette a cárok egykori birodalmát. A hivatalos tankönyvükben a diktátor tömeggyilkos tetteit meg sem említik, és a gulág szó sem jelenik meg bennük. Amikor emiatt kérdőre vonta a tankönyvíró “történést”, azt a választ kapta, hogy azért nem írt semmit a gulágról, mert nem tudja, hogy 15 vagy 50 millió ember pusztult-e el ezekben az emberirtó rabszolgatáborokban, így inkább kihagyta az egészet. Hasonlóval Magyarországon is találkozhatunk, amikor a Gulágkutatók Nemzetközi Társaságának elnöke anyagi segítséget kért bizonyos tehetős emberektől, azzal torkollták le, hogy ők semmiféle “Kulák Egyesületet” nem támogatnak. Pedig *A kommunizmus fekete könyve* cím alatt 1999-ben megjelent összefoglaló francia munka szerint a marxizmus kiteljesedése közel százmillió ember életébe került. A kötet szerzői úgy vélik, hogy 20 millió áldozat közvetlenül Sztálinnak, 65 millió pedig Sztálin legkedvesebb tanítványának, Mao Ce-tung-nak tulajdonítható.

Hogy mi lehet a gulággal kapcsolatos tudatlanság oka? A harmincas évek folyamán Sztálin birodalma hermetikusan elzárt ország volt, ahonnan alig szivárogtak ki hírek, ugyanakkor jeles nyugati értelmiségiek Sztálin-imádatban szenvedtek. Majd közbejött a második világháború, az USA és a Szovjetunió szövetségesei lettek, ezt követően „kitört” a hidegháború, amelynek eseményei mellett a gulág távoli és kevésbé lényeges jelenségnek számított.

A két világháború között igen kevés magyar került a szovjet gulágra, s aki odakerült, mind megtévesztett kommunista volt, akik hitt abban, hogy Sztálin egy új, jobb és szebb világ felépítésén fáradozik. Ilyen volt az ősbolsevik Kun Béla (1886–1939), aki kommunista múltja ellenére áldozatul esett Sztálin tisztogatásainak. Hasonló sorsra jutott a kevésbé ismert Róth Ferenc (?–1950), aki 1931-ben emigrált a Szovjetunióba, ahol mint mérnök dolgozott, 1938-ban azonban mint trockistát letartóztatták, és a távol-keleti Kolima tartományba vitték, ahol tizenkét éven át szenvedett, mielőtt elhalálozott. 1935-ben már a Szovjetunióban született fia, Vladimir Rott, aki, mi nyugatra menekült, megírta apja szenvedéseit, és publikálta leveleit.

A Szovjetunióba deportált magyarok óriási többsége a második világháború utolsó hónapjaiban került fogolyként a gulágra, számuk minimálisan 600 ezerre tehető. Nagy részük mint hadifogoly került a Szovjetunióba, jelentős részüket – az idevonatkozó nemzetközi szerződések ellenére – háborús bűnösökké minősítették, ezen az alapon éveken át dolgoztatták őket a gulág-táborok valamelyikében. Aki életben maradt közülük, csak több évi rabszolgamunka és szenvedés után került vissza hazájába.

A civilek, azaz akik nem hadifogolyként jutottak hasonló sorsra, főleg kitalált politikai bűnök miatt elítélt rabokként, vagy az utcán összeszedett “málenkij robotos” minőségben került ki a Szovjetunióba, ahol jelentős részük elpusztult. A Felső-Tisza-vidéken még olyanok is voltak, akiket azért vittek rabszolgamunkára, mert családi nevük “r” betűvel végződött, mint Hitlernek, s így kiáltották ki őket németeknek és náciknak. Így került sok Molnár, Kádár, Pintér, Pásztor, Bognár, és hasonló nevű magyar a deportáltak soraiba. Amennyire megállapítható, a szovjet fogságba kerültek közül legalább 200 ezer, de lehet, hogy 260 vagy 300 ezer magyar áldozat vesztette életét. Akik életben maradtak, általában 3–9 évig robotoltak a Szovjetunióban, közülük legelőbb (általában 3 év után) a málenkij robotosok, legkésőbb (Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála után) a politikai elítéltek kerültek vissza hazájukba.

Felmerül a kérdés, hogy miért kerültek ezek az ártatlan magyarok, köztük 16 éves leányok és állapotos anyák a szovjet táborokba? Ennek főleg két oka volt, egyrészt a háborús veszteségei következtében Sztálinnak ingyen rabszolgamunkásokra volt szüksége, hogy munkaerejük kihasználásával építse fel a Szovjetuniót, és terjessze tovább nagyhatalmi terveit. Ugyanakkor Sztálin büntetni is akarta a magyarságot a Hitlerrel kötött háborús szövetségért, így lett sok százezer magyar sorsa a “kollektív bűnhődés”. A szovjet külügyminiszter, V. M. Molotov már a háború közepén tudtára adta a brit nagykövetnek erre irányuló szándékukat: „A szovjet kormány úgy véli, hogy azért a fegyveres segítségért, amelyet Magyarország Németországnak nyújtott, a felelősséget nemcsak a magyar kormánynak kell viselni, hanem kisebb-nagyobb mértékben a magyar népnek is”. 1943 decemberében ezt a szovjet álláspontot Molotov megismételte a közismerten magyarellenes Eduard Benesnek is, amikor kijelentette: “A magyarokat meg kell büntetni”.

A gulággal kapcsolatos nemzetközi kutatómunka fontos része a magyarság és a háború utáni szovjet kényszermunka-táborok viszonya. Tudományos munkánk során számos interjú készült túlélőkkel, legtöbbször magyar volt. A gulágra vonatkozó nyugati munkákban a magyarok alig jelennek, a magyar tudományos irodalom is viszonylag szegény kérdést illetően, mivel csak néhány történész foglalkozik a témával. A gulág-kutatás célja ugyanakkor, a tudományos követelmények teljesítésén túl, hogy a társadalom megismerje a gulágra került magyarok százezreinek sorsát, szenvedéseit, és mindez a köztudat szerves részévé váljon. A közel félévszázados szovjet–kommunista uralom ugyanis teljesen kitörölte a munkatáborok világának emlékét a köztudatból. A politikai tabu hatása még most is, közel negyedszázaddal a rendszerváltás után, ott lappang sok átlagember, sőt néhány történész tudatában is.

## VÁLOGATOTT IRODALOM

APPLEBAUM, Anne: *A Gulág története*, 1–2. Európa, Budapest, 2005

Malenkij robot. „Egyetlen bűnünk a származásuk volt.... Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robot”-ra a sztálini légerekben, 1944/45–1955. Szerk.: BOGNÁR Zalán. Kontraszt, Pécs, 2009

MENCZER Gusztáv: *A Gulág rabtelepei. A BOLSEVIZMUS népiirtásának színtere*. Századvég Kiadó, Budapest, 2007

ROTT, Vladimir, *A sors ellenében I. Szenvedésből vigasz*. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2008

RÓZSÁS János: *Keserű ifjúság – Éltető reménység*. Püski Kiadó, Budapest, 1999

VÁRDY Béla: A nyugati értelmiség árulása. Sztálin-imádatuk a Gulághaláltáborok árnyékában”. *Valóság*, 50. (2007)/10. 16–25.

VÁRDY Béla: A Gulág-kutatás helyzete az Egyesült Államokban. *Valóság*, 53. (2009)/10. 58–73.

VÁRDY Béla–VÁRDY HUSZÁR Ágnes: Kannibalizmus a szovjet Gulág rabszolgatáborokban. *Valóság*, 49. (2006)/5. 48–53.

VÁRDY Béla–VÁRDY HUSZÁR Ágnes: *Magyarok a GULAG rabszolgatáborokban*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2007

# GULÁGKUTATÓK

## NEMZETKÖZI TÁRSASÁGA

# NEMZETKÖZI KONFERENCIÁJA

**MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MAB SZÉKHÁZ, MISKOLC, ERZSÉBET TÉR 1.**

**2012. ÁPRILIS 11. SZERDA 9.00-18.00**

Fővédnökök:  
Holczinger Ferenc SJ Igazgató Úr - Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium és Kollégium, Miskolc  
Molnár Péter Elnök Úr - Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzatának Képviselője az Oktatási, Kulturális, Turisztikai, Ifjúsági és Sport Bizottság elnöke

◆ 2012. április 11. Délelőtti szekció  
9.00–10.00 Regisztráció.  
10.00–10.40 Megnyitó, köszöntések.  
10.40–11.00 Várdy Béla: A Gulág megszületése, kifejlődése és mibenléte.  
11.00–11.20 Vladimir Rott: Ne felejtünk! Visszaemlékezés a Gulágra.  
11.20–11.40 Bognár Zalán: Sztálin 1944. december 16-ikai határozatának végrehajtása a Kárpát-medencében.  
11.40–12.00 Tatjana Guszarova: Egy család utazása Gulág-országban az 1940-es évek végén és az 50-es években.  
12.00–12.20 Barabás László: Gulág és malenkij robot.  
12.20–12.40 Stark Tamás: Magyar civilek elhurcolása a Szovjetunióba, különös tekintettel a budapesti deportálásokra.  
12.40–13.00 Várdy Huszár Ágnes: A Gulágról hazajöttek visszaemlékezései, mint történelmi források  
13.00–13.30 Vita, hozzászólások

◆ 2012. április 11. Délutáni szekció  
15.00–15.20 Molnár D. Erzsébet: Kárpátaljai magyarok a donbázi munkaszolgálaton  
15.20–15.40 Murádin János Kristóf: Malenkij robot – Kolozsváriak szovjet fogságban (1944–1948)  
15.40–16.00: Máthé Áron: A szovjet fogság képe a kommunista diktatúra idején  
16.00–16.20 Kunt Gergely: „A kommunisták azért nehezteltek rám, mert Hitler idején nemzeti szocialistának vallottam magam” – avagy egy világkép és mozgatórugó  
16.20–16.40 Simon Gábor: Nyíregyháza és a Gulág  
16.40–17.00 Majorszki András: Ondiak (Zemplén m.) kényszermunkán a Szovjetunióban (1945–1947)  
17.00–17.20 A Gulág-szeminárium legjobb dolgozata  
17.20–18.00 Vita, hozzászólások, a konferencia zárása

Kísérő rendezvények:

◆ 2012. április 12. csütörtök 9.30-11.00  
Helyszín: Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium és Kollégium (Miskolc, Fényi Gyula tér 2-12.)  
Szent Ignác épület, Fényi Gyula terem  
Programok: Előadások, műhelybeszélgetés a Gulágról Várdy Huszár Ágnes és Várdy Béla professzorok Dunakeszi Egyetem, Pittsburgh, USA; Tatjana Guszarova, Lomonoszov Egyetem, Moszkva, Oroszország  
Kamarakiállítás: Szovjet fogságban – Emlékek Dr. Gyermek László rabságának idejéből  
(Budapesti Történelmi Múzeum kiállítása, tablókön)

◆ 2012. április 13. péntek 16.30-18.00  
Helyszín: Nyilas Misi Ház, Léway József Közművelődési Egyesület (Miskolc, Kossuth u. 17.) Oratórium  
Program: Gulyás Gyula filmrendező előadása. Részletek Gulyás Gyula „Malenkij robot” (1987-1989) című dokumentumfilméből. Beszélgetés a rendezővel.

Rendező intézmények:  
**GKNT**  
Gulágkutatók Nemzetközi Társasága <http://www.gknt.hu>  
Miskolci Egyetem BTK Történelem-tudományi Intézet <http://bolcsesz.uni-miskolc.hu>, <http://tortenelelmiskolc.uni-miskolc.hu>  
Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium és Kollégium [www.jezsu.hu](http://www.jezsu.hu)  
Léway József Közművelődési Egyesület <http://www.nyilasmisi.hu>  
MTA MAB Történettudományi Munkabizottság <http://mab.mta.hu>

MTA MAB